

ВИХОВАННЯ ВОЇНА-БОРЦЯ: УКРАЇНСЬКИЙ РАКУРС

О. Є. Смолінська

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького*
e-mail: smolinskao@gmail.com

Вступ. Війна, що триває в Україні, несподівано для всіх актуалізувала такі далекі від нас думки Платона про стратифікаційні верстви ідеальної держави. Філософи, як мудрі правителі, які володіють знанням про благо; воїни, домінують яких є емоційна складова духу, та ремісники, ключовою рисою яких вважається здатність до самовладання, розсудливість – всі ці верстви, поза статтю й віком, повинні бути відповідно виховані, щоби повністю зреалізувати свою місію творення держави. Це і є предметом нашого наукового інтересу.

Мета дослідження полягає у встановленні тяглові української традиції виховання воїна-борця у європейському цивілізаційному контексті.

Матеріал та методи. У дослідженні використані філософські та фольклорні джерела, для вивчення яких застосовані методи контент-аналізу та умовисновків.

Результати дослідження та їх обговорення. Проблема виховання воїна не може бути вирішена так само, як виховання мудреця чи ремісника, адже мудрець виховується мудрецем, хоча педагогічний досвід Сенеки певною мірою спростовує цю тезу: його вихованець Нерон, щоби назавжди забути про настанови вчителя, заглушити його голос як голос совісті, вбиває вчителя. Далекі після тих трагічних подій український педагогічний психолог К. Ушинський пояснює причини цього зокрема й хибним педагогічним підходом Сенеки, який втовмачував вихованцю істини, не заглиблюючись ні в її змісти, не враховуючи натури свого підопічного: «Що ж стосується до Сенеки, то якщо він не втримав своєї

балакучості і читав Нерону... моральні сентенції, ...то ми можемо прямо сказати, що сам же Сенека був одною з головних причин жадливої моральної зіпсованості свого страшного вихованця. Такими сентенціями можна вбити в дитині, особливо якщо у неї натура жива, будь-яку можливість розвитку морального почуття» [6]. Проблема ж виховання ремісника, на думку Платона, може бути вирішена, якщо дитина буде рости при батькові-реміснику, придивлятиметься до тонкощів праці й майстерності. Безперечно, що такий педагогічний метод категорично не підходить у навчанні військової справи, адже тоді діти опиняються в небезпечних обставинах. Філософ розмірковує, що його початок повинен бути раннім і включати два компоненти впливу: «Для тіла – гімнастика, для душі – музика» [4, с. 63]. Як і Платон, почну з другої, адже музикою було і слово, що існує у двох різновидах: справжньому та оманливому. Не слід розуміти оманливість як брехню, адже це – форма нарративу, що відповідає вікові вихованця, тому має ознаки казковості, міфологічності. До речі, Платон застерігає щодо брехні та її руйнівних наслідків для людини, суспільства, держави.

Таким чином, виховання воїна розпочинається з міфу, казки. Аналіз доступних джерел дає змогу прослідкувати семіотику пояса як цілком матеріального об'єкта, доступного сенсорному сприйманню, який, при цьому, репрезентує в мисленні інші абстрактні поняття, зокрема влади й мужності як незаперечних характеристик охоронця-захисника. Почну з міфу про подвиги Геракла, зокрема дев'ятого, який називається «Іпполітин пояс». Перше, на що вважаємо доречним

звернути увагу, – це географічна наближеність території, де розгортаються події (Південне Причорномор'я), до сучасної України і тісні культурні й політичні зв'язки (грецькі поліси на території, що належить до українських територій, – Північне Причорномор'я). У міфі про відважну й справедливу правительку амазонок зустрічаємо їх характеристику як сильних, витривалих та мужніх у бою, найкращій серед яких, Іпполіті, бог війни Арей подарував свій пояс як ознаку царської влади, визнання її військової майстерності, вправності, звитяжності. Цей же міф, хоч і менш рельєфно, вимальовує також другий тип – антипод благородному воїнству, що поєднав у собі примхливість Адмети й підступність Еврісфея. Таким чином, пояс у міфі отримав семантичне навантаження символу влади, а фольклор, зокрема український, – архетип заслуженої слави та поваги і незаслуженої. Українська фольклорна казка «Чарівний пояс» [7] має мотив творення семіотики пояса як джерела неймовірної сили, яку намагаються викрасти хитрістю й підступністю, відправляючи головного персонажа – власника пояса – на небезпечні завдання (як і Геракла). Врешті, головний герой здобуває владу, стає на чолі війська і повертає собі пояс. Як бачимо, пояс і в українському фольклорі ототожнюється із владою, силою та хоробрістю. У цьому теж прослідковується архетипна наслідковість європейського та українського культурно-цивілізаційного поля. Завершуючи стилій аналіз епічної спадщини українського народу, підкреслюю, що фольклорний образ воїна можна охарактеризувати як справедливу силу, тобто те, про що говорив Платон, розмірковуючи про справедливість як захист свого від нападу чужого. Пізніше в європейській філософії це знайшло відображення в дихотомії «свій-чужий», а також віддзеркалюється у спробах пов'язати її із перебігом різноманітних соціальних процесів, зокрема етнічної стереотипізації [5]. Таких персонажів український фольклор знає чимало. Серед них і перетворені на легенду історичні персонажі («Дума про Байду», «Пісня про Морозенка»), і казкові герої з відповідними очевидними чи іманентними здатностями («Котигорошко», «Кирило Кожум'яка», «Бух Копитович», «Іван-Побиван»), і, що слід особливо підкреслити, їх вірні побратими.

Однак не лише словесні джерела української культури свідчать про семіотику пояса, а й етнографічні факти. Пояс був важливим елементом чоловічого одягу, що міг означувати і соціальний статус його власника, і приналежність до певної верстви [2]. Словник синонімів української мови С. Караванського налічує 10 відповідників: пас, пасок, підперізок, підпер, попруга, ремітник, черес, очкур, корсаж і корсет (останні два стосуються жіночого одягу, а попруга – кінної зброї) [3, с. 322]. До них онлайн-словник додає також: поясок, поясина, опасок, ремінь [1]. Вивчення Гуцульщини як історико-етнографічного району, що охоплює найвищу частину Українських Карпат у межах Галичини, Буковини і Закарпаття, дає нам змогу зафіксувати ма-

теріальну складову культури носіння пояса. Щось подібне існувало й в інших регіонах, але не збереглося. По-перше, початок носіння череса означав ініціацію юнака як дорослого, здатного до трудової діяльності та оборони нарівні з іншими (черес дарував батько). По-друге, шкіряний пояс мав захисне значення, перерозподіляючи навантаження на хребет, зміцнюючи м'язи тулуба у фізично важкій праці та захищаючи життєво важливі органи від поранень тими видами зброї, що були сучасними з ним (стріла, топірець тощо). По-третє, черес слугував оберегом, тобто виконував магічну захисну функцію, тому передавався з покоління в покоління [8]. Ініціація юнака, крім одягання череса, права носити топірець (бартку) включала ще й виконання рухового обряду – танцю аркан. За традицією, чоловіки, виходячи на високогірне плато (полонину), повільно сходилися, групувалися, а коли зібралися всі, кого чекали, з'єднувалися в шаленому танці. Він зокрема передбачає швидкий рух по колу зі зчепленими руками. Коло не можна було розривати, оскільки тоді енергія, що повинна була бути віддана сонцю (рух імітує солярний символ) втратиться. Коло розривалося тільки тоді, коли й була сконцентрована саме та енергія, що повинна бути вивільнена. Це вирішувалося тим єдиним тілорозумом, що виникав у солярному колі. Зауважимо, що аркан, як і його степовий побратим – гопак, є бойовими танцями. До речі, попри те, що ці рухові обряди є упереваж чоловічими, їх виконували і жінки, щоправда, в дещо інших версіях.

Отже, виникнення такої форми єдиноборства, як боротьба на поясах, теж є культурним артефактом, нарівні з іншими (словесними й матеріальними), оскільки цілком можливо зрозуміти тяглість традиції.

Висновки. Таким чином, виховання воїна є багатогранним і складним процесом, який має свої філософські, культурологічні та педагогічні передумови. Українська боротьба на полі бою не виникла з порожнечі, їй передувала тисячолітня історія та культура, зафіксована в артефактах культури. Крім того, українська боротьба на поясах, як і інші національні види єдиноборств, потребує наукового та практичного осмислення і втілення.

Проведений нами культурно-освітній аналіз дозволяє стверджувати, що надбання української культури, зокрема й фізичної, тісно вплетені в європейський цивілізаційний контекст, отже нові відомості про український контекст культури Європи безперечно збагатить її.

Список використаної літератури

1. SLOVARonline. Словник синонімів української мови онлайн. URL: <https://1675.slovaronline.com> (date of access: 27.05.2024).
2. Долеско С. Козацький пояс. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/13_Kozatskyi_poiias.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

3. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. URL: http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/praktichnij_slovník_sinonimiv_ukrajinskoji_movi.pdf.

4. Платон. Держава. Основи. 2000. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat09.htm>.

5. Семашко Т. Межі дихотомії «свій-чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки ТНПУ*. 2014. Серія: Мовознавство, П(24). С. 238–242. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6485/1/Semashko.pdf>.

6. Ушинський К. Про користь педагогічної літератури. URL: http://www.ni.biz.ua/3/3_19/3_193941_kd-ushinskiy-o-polze-pedagogicheskoy-literaturi.html.

7. Чарівний пояс. Українська народна казка. Народна творчість. *Народна творчість*. URL: <https://proridne.org/Українські%20народні%20казки/Чарівний%20пояс.html> (дата звернення: 27.05.2024).

8. Черес – гуцульський пояс-оберіг. SPADOK.ORG.UA. URL: <https://spadok.org.ua/gutsulshchyna/cheres-gutsulskyy-poyas-oberig> (дата звернення: 27.05.2024).